

Радєва М.М.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту і публічного управління
Мелітопольського інституту державного та муніципального управління
Класичного приватного університету

Radieva Maryna

Melitopol Institute of Public and Municipal Administration
Classic Private University

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

ECONOMIC EFFICIENCY OF ENTERPRISE ACTIVITY: METHODICAL AND PRACTICAL ASPECTS

У статті узагальнено й удосконалено методичні і практичні аспекти формування економічної ефективності діяльності підприємства. Запропоновано як цільовий компонент використовувати показник прибутку. Визначено зовнішні та внутрішні чинники формування прибутку на підприємстві, дія яких має бути виражена через систему кількісних та якісних показників. Розроблено модель впливу умов-факторів на ефективність діяльності підприємства. Удосконалено систему показників комплексного аналізу ефективності діяльності підприємства. Ефективність підприємства представлено у вигляді математичного виразу кількох факторів. Групи показників створюють пов'язані підсистеми, ієрархічний взаємозв'язок показників визначає послідовність дослідження – від первинних показників до узагальнюючих. Запропоновано методику розрахунку показників системи комплексного аналізу ефективності діяльності підприємства.

Ключові слова: аналіз, економічна ефективність, показник, прибуток, рентабельність, фактор.

В статье обобщены и усовершенствованы методические и практические аспекты формирования экономической эффективности деятельности предприятия. Предложено в качестве целевого компонента использовать показатель прибыли. Определены внешние и внутренние факторы формирования прибыли на предприятии, действие которых должно быть выражено через систему количественных и качественных показателей. Разработана модель влияния условий-факторов на эффективность деятельности предприятия. Усовершенствована система показателей комплексного анализа эффективности деятельности предприятия. Эффективность предприятия представлена в виде математического выражения нескольких факторов. Группы показателей создают связанные подсистемы, иерархическая взаимосвязь показателей определяет последовательность исследования – от первичных показателей до обобщающих. Предложена методика расчета показателей системы комплексного анализа эффективности деятельности предприятия.

Ключевые слова: анализ, экономическая эффективность, показатель, прибыль, рентабельность, фактор.

The article generalizes and improves methodical and practical aspects of the formation of economic efficiency of enterprise activity. As a target component, it is proposed to use profit indicator, which synthesises all the aspects of the enterprise activity as a mass of profit or profit margins. External and internal factors of profit generation at the enterprise, the action of which should be represented through the system of quantitative and qualitative indicators, are determined. A model of the influence of condition-factors on the enterprise performance is developed, which visually demonstrates interrelation between factor and effective indicator and allows forecasting the change in the enterprise performance subject to the combination of change of factors: income value, cost value, level of resource exploitation. It is established that enterprise profit depends on the correlation of factors: the number of products sold in the cost dimension, which is affected by the volume and price of sales and the rate of their changes, and the profit margin, which is ensured by changes in the quantitative and relative indicators of fixed and variable costs. The system of indicators of complex analysis of enterprise performance is improved; a necessary condition of its formation becomes goal orientation, which allows completely analysing and evaluating the enterprise performance, associating target values with the factor ones

that affect them. The efficiency of the enterprise is presented in the form of mathematical expression of several factors that determine its value and are in a functional relationship with it. Groups of indicators create related subsystems; hierarchical interrelation of indicators determines the order of research – from primary indicators to summarizing ones. The methodology to calculate indicators of the system of complex analysis of the enterprise performance is proposed. The proposed approach is the basis for the practical identification of reserves for efficiency improvement and the scientific background for further study of methodical and practical aspects of the formation of the system of management measures for using the identified reserves.

Key words: analysis, economic efficiency, indicator, profit, profitability, factor.

Постановка проблеми. Завданням системи управління є адаптація організації до змін конкурентного середовища для швидкого і точного визначення напрямів підвищення ефективності діяльності підприємства. Актуальність питань ефективності діяльності особливо важлива для українських підприємств в умовах кризи.

Економічна ефективність як категорія економіки відображає дію об'єктивних економічних чинників, що виявляється в результативності виробництва. Економічна ефективність пов'язана з декількома основними економічними категоріями, насамперед із доходом, витратами, прибутком.

Прибуток відображає основну мету підприємницької діяльності, оскільки є однією з основних економічних категорій, пов'язаних із діяльністю виробничого підприємства та її узагальнюючим показником. З економічного погляду прибуток – це різниця між грошовими надходженнями і грошовими виплатами, перевищення доходів над витратами.

Формування ефективності відбувається в господарській діяльності підприємства в процесі постачання сировини, її переробки та виготовлення продукції, реалізації готової продукції споживачеві. Причини та умови виникнення факторів ефективності пояснює аналіз товарної, цінової, маркетингової політики підприємства, його фінансового стану. Ці процедури є елементами внутрішнього аналізу підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до аналізу ефективності діяльності підприємства викладено у ґрунтовних наукових працях М.А. Болюха, В.З. Бурчевського, М.І. Горбатока [1], Н.Г. Метеленко [2], Г.В. Савицької [3], В.М. Серединської, О.М. Загородної, Р.В. Федоровича [4], А.Д. Шеремета [5]. У сучасних працях таких учених, як З.В. Герасимчук, А.О. Тендюк [6], О.В. Ковальчук [7], Г.В. Кошельок, В.С. Малишко, І.П. Малікова [8], В.О. Мец [9], Г.Л. Норд, В.О. Куслій [10], А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфулін, Е.В. Ненашев [11], визначено теоретичні підходи до аналізу окремих складників ефективної діяльності підприємства. Водночас потребує подальшого розвитку науковий підхід до формування ефективного підприємства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення й удосконалення методичних і практичних аспектів формування економічної ефективності діяльності підприємства з орієнтацією на цільовий компонент із використанням методик економічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основною рушійною силою функціонування підприємства є мета, яка на підприємстві має бути виражена через систему кількісних та якісних показників. Необхідність зміни напрямів розвитку підприємства може бути виявлена співставленням бажаного і реального фінансово-економічного рівня підприємства. Поточними причинами стають насиченість ринку, зниження попиту, моральний знос продукції, вузький ринок, конкуренція, труднощі із сировинним забезпеченням. У реальних умовах до перших симптомів віднесемо збитковість виробництва, зниження рентабельності, скорочення портфелю замовлень, незавантажені потужності, нестача сировини.

Наявність мети у підприємства передбачає формування переліку підконтрольних показників. Орієнтована на мету система показників дає змогу пов'язати цільові величини з факторними величинами, що впливають на них. Уважаємо за доцільне обмежитися визначенням потрібної прибутковості, яка може бути виражена як маса або норма прибутку.

Запропоновано модель впливу умов-факторів на ефективність виробничо-збутової діяльності підприємства (рис. 1).

У моделі показником результативності є прибуток. Прибуток не тільки синтезує всі боки діяльності підприємства, а й наочно відображає ефективність діяльності: зміну доходів, величину витрат, рівень використання ресурсів. Прибуток підприємства залежить від кількості реалізованої продукції у вартісному вимірі та рентабельності одиниці продукції, комбінація факторів забезпечує ефективність діяльності (рис. 2).

Підвищення виручки від реалізації відбувається за рахунок збільшення обсягів реалізації за незмінної ціни реалізації; за рахунок підвищення ціни реалізації за незмінних обсягів реалізації; за збільшення обох факторів; за умови

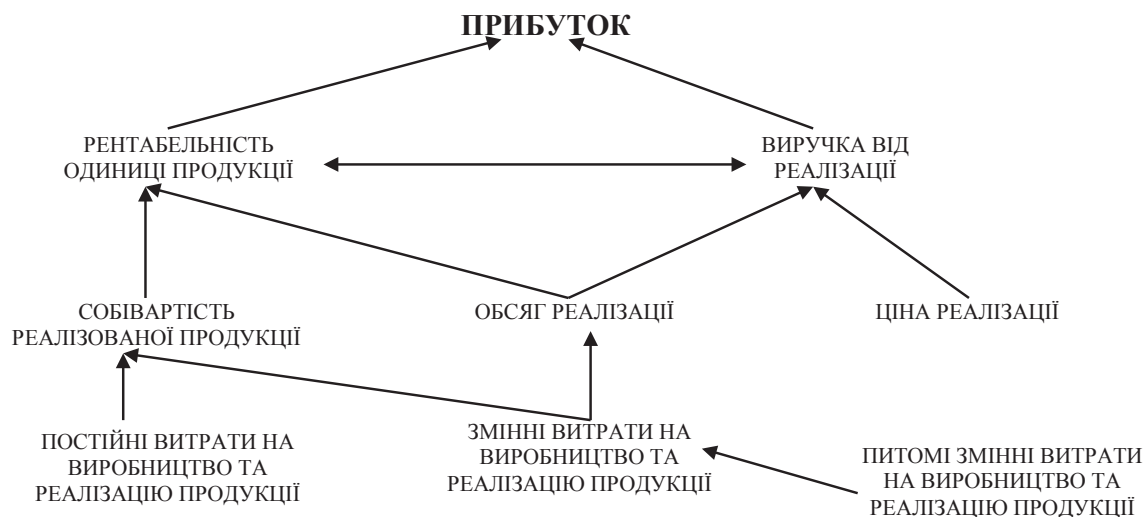

Рис. 1. Модель впливу умов-факторів на ефективність діяльності підприємства

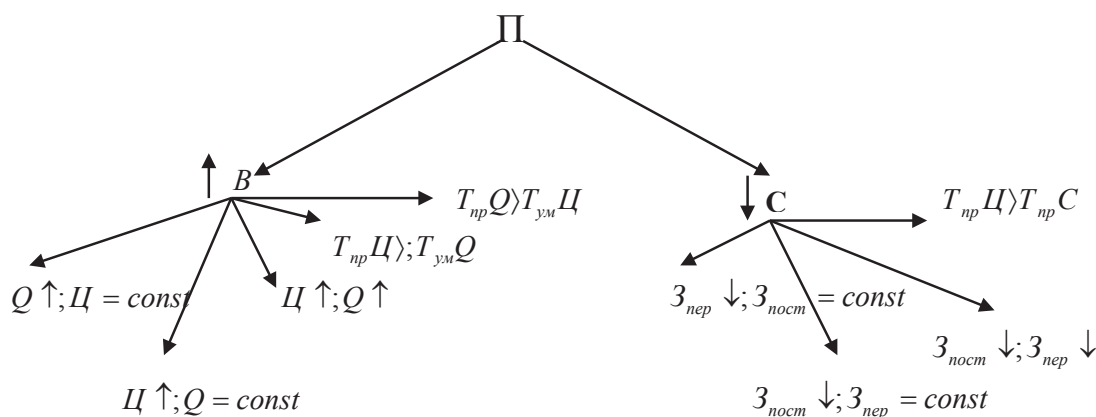

Рис. 2. Фактори збільшення прибутку на підприємстві:

П – прибуток; В – виручка від реалізації; С – собівартість продукції; Q – обсяги реалізації;
Ц – ціна реалізації; $Z_{пер}$ – змінні витрати; $Z_{пост}$ – постійні витрати; $T_{пр}$ – темп приросту

перевищення темпів зростання обсягу (ціни) над темпами зниження ціни (обсягів). Собівартість продукції знижується за умов зниження змінних витрат за незмінних постійних; зниження постійних витрат за стабільних змінних; зниження обох видів витрат; перевищення темпів збільшення ціни над темпами зростання витрат.

Мінімальний обсяг реалізації за витрат, що склалися на підприємстві, знаходять, використовуючи концепцію «безбитковості»:

$$X_{пн} = \frac{(\Pi + K) \cdot \alpha}{\sum_{h=1}^n (S_h - Z_h)}$$

де $X_{пн}$ – обсяг реалізації продукції, який забезпечує цільовий прибуток, од.;

Π – цільовий прибуток, грн;

S_h – ціна реалізації h -го виду продукції, грн/од.;

Z_h – змінні витрати на виробництво h -го виду продукції, грн/од.;

K – постійні витрати, грн;

n – кількість видів продукції;

α – частка h -го виду продукції в загальному обсязі реалізації.

Основою аналізу внутрішнього потенціалу забезпечення ефективності підприємства є комплексна система взаємопов'язаних конкретних даних щодо різних видів діяльності. Систематизація та групування показників створюють пов'язані підсистеми, які дають змогу представити ефективність підприємства у вигляді математичного виразу кількох факторів, які визначають його величину та знаходяться з ним у функціональній залежності. Показники, які утворюють підсистеми, поділяють на вхідні та вихідні, вони забезпечують зв'язок підсистем: вихідні показники однієї підсистеми є вхідними для іншої [3, с. 20–23]. Взаємозв'язок показників визначає послідовність дослідження – від первинних показників до узагальнюючих. Запропоновано методику розрахунку показників комплексного аналізу ефективності діяльності підприємства (табл. 1).

Таблиця 1

Система показників комплексного аналізу ефективності діяльності підприємства

Показники	Познач.	Розрахунок
Показники початкових умов діяльності підприємства		
Чисельність персоналу, осіб	<i>ЧР</i>	Ф №1-підприємництво, р.300 гр.1
Вартість основних фондів, тис грн	<i>ВФОс</i>	Ф №1-баланс, р.1010
Потужності підприємства, од. прод.	<i>ПП</i>	Технічна документація
Вартість оборотних фондів, тис грн	<i>ВФОб</i>	Ф №1-баланс, (р.1195н.п. + р.1195к.п.)/2
Дебіторська заборгованість, тис грн	<i>ДЗ</i>	Ф №1-баланс, р.1125...1155
Кредиторська заборгованість, тис грн	<i>КЗ</i>	Ф №1-баланс, р.1600...1610
Показники використання засобів виробництва		
Фондорентабельність, %	<i>ф_p</i>	$П / ВФОс$
Фондовіддача	<i>ф_e</i>	$РП / ВФОс$
Амортизація, тис грн	<i>A</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2515
Показники використання предметів праці		
Матеріаломісткість	<i>M_n</i>	$МЗ / РП$
Показники використання трудових ресурсів		
Фонд оплати праці, тис грн	<i>ФОП</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2505
Продуктивність, тис грн /ос.	<i>n_p</i>	$РП / ЧР$
Прибуток на робітника, грн	<i>p_p</i>	$П / ЧР$
Прибуток на грн заробітної плати, грн	<i>p_з</i>	$П / ФОП$
Показники виробництва і збуту продукції		
Обсяг товарної продукції, од	<i>ОП</i>	Оперативна звітність
Обсяг реалізованої продукції, тис грн	<i>РП</i>	Ф №1-підприємництво, р.300 гр.2
Залишки готової продукції на складах, тис грн	<i>ЗП</i>	Ф №1-підприємництво, р.300 гр.15
Завантаженість виробничих потужностей, %	<i>K_з</i>	$ОП / ПП$
Коефіцієнт ефективності збуту	<i>KP</i>	$ЗС / РП$
Коефіцієнт затовареності готовою продукцією	<i>KЗ</i>	$ЗП / РП$
Коефіцієнт ритмічності	<i>K_p</i>	$(ОП1 + ... + ОП12) / ОП$
Показники собівартості продукції		
Загальна сума витрат на виробництво та реалізацію продукції, тис грн із них:	<i>C</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р.2050+р.2120+р. 2130+р. 2150+р. 2180
• адміністративні витрати;	<i>AC</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2130
• витрати на збут	<i>ЗС</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2150
Витрати за елементами, тис грн:		
• матеріальні затрати	<i>МЗ</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2550
• витрати на оплату праці;	<i>ФОП</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2500
• відрахування;	<i>СЗ</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2505
• амортизація;	<i>A</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2510
• інші	<i>ІВ</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2515
Витрати на гривню продукції, грн	<i>C_{mn}</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2520
Витрати виробництва на одиницю продукції, грн	<i>B</i>	$C / РП$
Показники прибутковості		
Фінансовий результат, тис грн	<i>П</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2190 (2195)
Чистий прибуток, тис грн	<i>П_ч</i>	Ф №2-звіт про фін. результати, р. 2350 (2355)
Рентабельність витрат, %	<i>P_e</i>	$П / C$
Рентабельність продаж, %	<i>P_n</i>	$П / РП$
Показники фінансового стану підприємства		
Коефіцієнт фінансової автономії (стабільності)	<i>КА</i>	Ф №1-баланс, р. 1495 /р. 1900
Коефіцієнт платоспроможності	<i>КП</i>	Ф №1-баланс, р.1495 / (р. 1595 + р. 1695 + р. 1700)
Оборотність обігових коштів	<i>оок</i>	$РП / ВФОс$
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	<i>КЛ</i>	Ф №1-баланс, р.1195 / р.1695

Важливою частиною аналізу внутрішнього потенціалу підприємства є оцінка фінансової стійкості та ризику банкрутства підприємства. Будь-яке прийняте та реалізоване рішення керівника знаходить своє відображення у зміні доходів та витрат підприємства. Фінансові результати відображають можливості й результати в усіх інших галузях і щодо всіх інших функцій. Функціонуючи у ринковій економіці, кожна організація повинна забезпечувати такий стан фінансових ресурсів, за якого вона стабільно зберігає здатність безперебійно виконувати свої фінансові зобов'язання перед усіма зовнішніми та внутрішніми публіками. Фінансовий стан – це складна міра забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

Аналіз досліджень і публікацій у галузі [7; 9–11] дав змогу визначити основні підходи до діагностики як системи досліджень, що дає змогу оцінити стан, у якому опинилося підприємство, і шляхи його поліпшення: експрес-діагностика; балансові моделі; матриці фінансової рівноваги; статистичні моделі; експертні методи; рейтингові системи; дослідження грошового обороту.

Найбільш прийнятним під час аналізу фінансової стійкості вважаємо метод рейтингових систем. Рейтингова система дає можливість узагальнити результати діагностики й отримати якісний висновок стосовно фінансового стану підприємства у цілому. Рейтинг – це індивідуальний чисельний узагальнюючий синтезований

показник оцінки успіхів у деякому класифікованому переліку. Згідно з методикою рейтингової оцінки, підприємства класифікуються за ступенем ризику виходячи з фактичного рівня показників фінансової стійкості та рейтингу кожного показника, вираженого у балах [3].

Висновки з даного дослідження. Таким чином, ефективність діяльності підприємства характеризується прибутком, що створюється живою працею у процесі виробництва за допомогою засобів праці та предметів праці й у грошовому вигляді формується після реалізації продукції. Показник прибутку синтезує всі боки діяльності підприємства й наочно відображає ефективність діяльності: зміну доходів, величину витрат, рівень використання ресурсів, різна комбінація яких забезпечує різну ефективність діяльності підприємства. На обсяг прибутку впливають зовнішні та внутрішні чинники, дія яких має бути виражена через систему кількісних та якісних показників. Система показників, обов'язковою умовою формування якої стає орієнтація на мету, дає змогу повноцінно проаналізувати й оцінити ефективність діяльності підприємства, пов'язати цільові величини з факторними, що впливають на них. Цільовим показником може стати потрібна прибутковість, виражена як маса або норма прибутку. Запропонований підхід до оцінювання ефективності діяльності підприємства є основою для практичного визначення резервів підвищення ефективності та науковим підґрунтям для подальшого дослідження методичних і практичних аспектів формування системи управлінських заходів із використання виявлених резервів.

Список використаних джерел:

1. Болюх М.А., Бурчевський В.З., Горбаток М.І. *Економічний аналіз* / за ред. М.Г. Чумаченка. Київ : КНЕУ, 2003. 540 с.
2. Метеленко Н.Г. Внутрішній господарський механізм ефективного функціонування промислових підприємств: теорія, практика, перспективи : монографія. Запоріжжя : КПУ, 2010. 480 с.
3. Савицкая Г.В. *Анализ хозяйственной деятельности* : учебник. Минск : РИПО, 2016. 373 с.
4. Серединська В.М., Загородна О.М., Федорович Р.В. *Економічний аналіз* : навчальний посібник. Тернопіль : Астон, 2010. 623 с.
5. Шеремет А.Д. *Комплексный анализ хозяйственной деятельности*. Москва : ИНФРА-М, 2006. 416 с.
6. Герасимчук З.В., Тендюк А.О. Теоретичні основи управлінського аналізу. *Економічний аналіз*. 2013. № 1(14). С. 7–16.
7. Ковальчук О.В. Удосконалення методики обліку фінансових результатів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 7. С. 30–32.
8. Кошельок Г.В., Малишко В.С., Малікова І.П. Факторний аналіз ефективності використання оборотних коштів підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 5(67). С. 67–72. doi: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-5-11>
9. Мец В.О. *Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства*. Київ : Вища школа, 2005. 246 с.
10. Норд Г.Л., Куслій В.О. Визначення системи показників щодо формування фінансових результатів. *Вісник ЖДТУ*. 2018. № 2(84). С. 21–27. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2018-2\(84\)-21-27](https://doi.org/10.26642/jen-2018-2(84)-21-27)
11. Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С., Ненашев Е.В. *Методика фінансового аналізу*. Москва : ИНФРА-М, 2005. 301 с.

References:

1. Boliukh M.A., Burchevs'kyj V.Z., Horbatok M.I. (2003). *Ekonomichnyj analiz* [Economic analysis], in Chumachenka M.H. (ed.). Kyi'v : KNEU, 540 p. (in Ukrainian)
2. Metelenko N.H. (2010). *Vnutrishnii hospodarskyi mekhanizm efektyvnoho funktsionuvannia promyslovykh pidpriemstv: teoriia, praktyka, perspektyvy: monohrafiia* [Internal economic mechanism of effective functioning of industrial enterprises: theory, practice, prospects : monograph]. Zaporizhzhia : KPU, 480 p. (in Ukrainian)
3. Savitskaya G.V. (2016). *Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti : uchebnyk* [Business Analysis : Textbook]. Minsk : RIPO, 373 p. (in Russian)
4. Seredynska V.M., Zahorodna O.M., Fedorovych R.V. (2010). *Ekonomichnyi analiz. Navchalnyi posibnyk* [Economic analysis. Tutorial]. Ternopil : Vydavnytstvo Aston, 623 p. (in Ukrainian)
5. Sheremet A.D. (2006). *Kompleksnyy analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti* [Comprehensive business analysis]. Moscow : YNFRA-M, 301 p. (in Russian)
6. Herasymchuk Z.V., Tendiuk A.O. (2013). Teoretychni osnovy upravlyns'koho analizu [Theoretical basis of management analysis]. *Ekonomichnyi analiz : zbirnyk naukovykh prats.* № 1(14). С. 7–16. (in Ukrainian)
7. Koval'chuk O.V. (2009). Udoskonalennja metodiki obliku finansovih rezul'tativ [Improving the method of accounting for financial results]. *Investicii: praktyka ta dosvid.* No 7. S. 30–32. (in Ukrainian)
8. Koshelok H.V., Malyshko V.S., Malikova I.P. (2018). Faktornyi analiz efektyvnosti vykorystannia oborotnykh koshtiv pidpriemstva [Factor analysis of the efficiency of the working capital of the enterprise]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi.* № 5(67). С. 67–72. doi: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-5-11> (in Ukrainian)
9. Mets V.O. (2005). *Ekonomichnyj analiz finansovykh rezul'tativ ta finansovoho stanu pidpriemstva* [Economic analysis of financial results and financial condition of the enterprise]. Kyi'v : Vyscha shk., 246 p. (in Ukrainian)
10. Nord H.L., Kuslii V.O. (2018). Vyznachennia systemy pokaznykiv shchodo formuvannia finansovykh rezul'tativ [Definition of a system of indicators for the formation of financial results]. *Visnyk ZhDTU.* № 2(84), p. 21–27. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2018-2\(84\)-21-27](https://doi.org/10.26642/jen-2018-2(84)-21-27) (in Ukrainian)
11. Sheremet A.D., Sajfulyn R.S. and Nenashev E.V. (2005). *Metodyka finansovoho analizu* [Methods of financial analysis]. Moscow : YNFRA-M, 301 p.